

ÚVOD DO LITERÁRNÍ ONOMASTIKY¹

Žaneta Dvořáková

Ve svém příspěvku se pokusím vysvětlit základní termíny, se kterými se v literární onomastice setkáváme, a představím též různé okruhy témat, kterými se tento obor zabývá.

Literární onomastika

O literární onomastice jakožto samostatné disciplíně mluvíme od **70. let 20. století**, je to tedy obor relativně mladý. Samozřejmě to neznámá, že by se předtím vlastním jménům v literatuře nikdo nevěnoval. Úvahy o jménech v dramatu nacházíme už u Aristotela. Nejednalo se však o soustavný a cílený výzkum literárních jmen, ten začal až před 40 lety. Hlavními centry teoretického výzkumu jsou v současné době Německo, Polsko a Rusko, specializované časopisy vycházejí i v Itálii (*Il nome nel testo*) a v USA (*Literary Onomastics Studies*). U nás je literární onomastika stále tak trochu na okraji zájmu, ale situace se pomalu mění.

Literární onomastika bývá považována za jakýsi **most** spojující literární teorii na straně jedné a onomastiku (tedy nauku o vlastních jménech) na straně druhé. Vedle toho však literární onomastika kombinuje též poznatky literární i kulturní historie, stylistiky, sociologie, psychologie, etnografie, geografie a mnoha dalších oborů. Její celkový pohled je však vždy onomastický.²

Předmětem jejího zkoumání je **vlastní jméno v literárním díle**. Ani tato zdánlivě jednoduchá definice však tak úplně jednoduchá a bezproblémová není. Narážíme totiž na dvě otázky:

1. Co to (pro účely našeho zkoumání) ono literární dílo vlastně je?

Podle M. Knappové³ se literární onomastika nevztahuje jen na umělecká literární díla (tedy např. romány, básně, divadelní hry atd.), ale spadají sem podle ní i publicistické žánry, dokonce i odborné texty a lidová slovesnost – takto vymezená literární díla tedy zahrnují prakticky všechny funkční styly, literární onomastiku tedy M. Knappová chápe široce jako **onomastiku stylistickou**. U jiných autorů se můžeme setkat s pojetím užším, většinou zahrnujícím pouze umělecká literární díla. Někdy bývá z literární onomastiky vyčleňována zvlášť tzv. „folklórní“ onomastika, tj. nauka o vlastních jménech v útvarech lidové slovesnosti (u nás např. S. Pastyřík, na Slovensku M. Majtán).

1 Přednáška pronesená dne 20. 3. 2013 na Ostravské univerzitě v Ostravě.

2 Srov. R. Šrámek, *Slovník vlastních jmen v Gorkého trilogii a problémy literární onomastiky*, Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 19, 1978, s. 502.

3 M. Knappová, *Funkce vlastních jmen v literárních textech*. In: M. Blichová (ed.): *Zborník Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae, Slavistica XXVIII., Zv. 3., Onomastika a škola*. Banská Bystrica 1992, s. 12.

2. Co je to literární vlastní jméno?

Ani v této základní otázce totiž nepanuje zcela shoda. Můžeme se setkat s názorem, že by měla být zkoumána pouze fiktivní (vymyšlená) vlastní jména užitá v literárním díle – jména reálná (tedy např. jména historických osobností nebo jména skutečných míst, např. *Napoleon*, *Paříž*) nebývají někdy považována za literární (K. Gutschmidt, M. Knappová). Osobně se však přikláním k názoru⁴, že všechna jména v literárním díle jsou literární, a měli bychom se jimi proto zabývat.

Literární jména

Rozlišujeme několik druhů literárních jmen:

- a) literární antroponyma (jména osob, zvl. literárních postav),
- b) literární toponyma (jména míst),
- c) literární zoonyma (jména zvířat),
- d) literární chrématonyma (jména výrobků).

Největší pozornost věnuje literární onomastika jménům postav. Menšímu zájmu se těší literární toponyma (např. J. David). Literární zoonyma a chrématonyma zůstávají zatím na okraji.

Vlastní jména tvoří nedílnou součásti struktury konkrétního díla, zasahují do všech jeho složek, od složky zvukové po složku tematickou a syžetovou.⁵ Někdy bývá jméno v textu přímo tematizováno, např. když postava hledá své ztracené jméno, když si ho mění, když postavy hodnotí svá jména, snaží se vykládat jejich původ či význam, když je dávají do souvislosti s charakterem apod. Možných tematizací jmen bychom našli celou řadu.

V rámci díla pak jména vytvářejí specifickou onymickou strukturu, tzv. „**krajinu jmen**“ (Namenlandschaft), jak ji nazývá K. Gutschmidt, proto je nutno studovat je vždy ve vzájemných vztazích a v kontextu celého díla. Uvědomění si systému jmen je podle D. Hodrové⁶ projevem aktivizace čtenáře, který tento systém odhaluje a pokouší se podle něj všechna jména interpretovat a systematizovat si je, což ale samozřejmě někdy může vést i k nadinterpretacím, proto je na místě určitá opatrnost. Nejzřetelněji se systém projevuje u jmen, která se sdružují do nějakých skupin, např. podle F. Všetického⁷ pojmenovával J. Arbes postavy, které byly nějak spřízněny, jmény začínajícími na stejnou iniciálu (např. *Rohan* – *Roháček* – *Rokosová*, *Marie* – *Mansvet* /Rodinné

4 Srov. např. K. Rymut, *Onomastyka literacka a inne dziedziny badań nazewniczych*. In: M. Biolik (ed.), *Onomastyka literacka*, Olsztyn 1993, s. 17.

5 D. Hodrová, *Jméno postavy v románu*. In: Hodrová, D.: *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*, Praha 2001, s. 601.

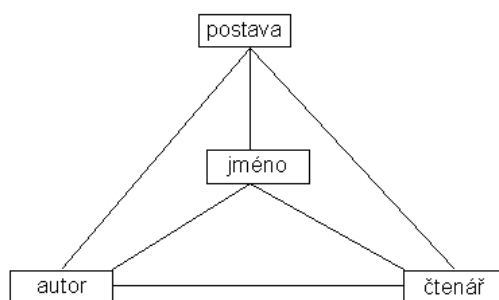
6 D. Hodrová, *Jméno postavy v románu*. In: Hodrová, D.: *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*, Praha 2001, s. 613.

7 F. Všeticka, *Jakub Arbes*, Praha 1993, s. 79.

drama/).

Při zkoumání vlastních jmen si musíme uvědomit, že jsou všechna jména v uměleckém textu **motivovaná** na rozdíl od jmen v reálném světě, spisovatelé nerozdělují svým postavám jména namátkou, jak říká K. Hausenblas⁸, všechna jsou volena s jistým autorským záměrem a s ohledem na funkci, kterou mají v textu plnit, a i zdánlivá nahodilost pojmenování je součástí autorské strategie, i když by nás vypravěč mnohdy rád přesvědčil o opaku, např.: „*Myslím, Marie, že přisuzuješ otázce jména větší důležitost, než si zasluhuje. (...) Co má konec konců jméno společného s osobností? Jméno, toť náhodná věc. Přestal bych být tím, čím jsem, kdybych se začal nazývat třeba Zdeněk Vartýř, jako náš hostinský na návsi, místo Martin Balvín? Jistě ne. Mé já by zůstalo beze změny,*“⁹ říká mladík v Benešově Kouzelném domě. Na čtenáři pak závisí, nakolik bude schopen odhalit motivace pojmenování jednotlivých postav, a otevřít tak možné významové souvislosti.

Z výše uvedeného vyplývá, že se dá na jméno pohlížet z několika úhlů pohledu:

Vedle vztahu postava – jméno se dá na jméno pohlížet i ze strany čtenáře a jeho interpretačních schopností a zkušeností i ze strany autora – všimáme si např. toho, jak čerpá reálná jména, jak s nimi zachází, podle jakých modelů vymýšlí autorská jména atd.

Funkci chápu stejně jako M. Knappová jako **volbu**, **užití** a **působení** vlastních jmen. Volba a užití jména jsou doménou autora, účinek jmen pak závisí na čtenáři, i když autor samozřejmě určité působení předpokládá a s ohledem na ně pak také přistupuje k výběru jmen. Přitom však platí, že funkce jmen, která odpovídá autorově strategii, není vždy totožná s jej funkcí z hlediska čtenáře. Výklady o zamýšlených funkcích zůstávají vždy do jisté míry hypotetické. I proto jsou pro nás velice zajímavé rozhovory se spisovateli o pojmenovávání postav v jejich dílech nebo výzkumy čtenářské recepce jmen.

8 K. Hausenblas, Vlastní jména v umělecké literatuře. *Naše řeč*, 59, 1976, s. 2.

9 K. J. Beneš, *Kouzelný dům*, Praha 1939, s. 259.

Svou roli při recepci přirozeně hraje i situační kontext (historický a geografický). Autorem zamýšlené působení jména v době a místě vzniku díla a interpretace jména v době recepcce se mohou zákonitě lišit – např. aluze čitelná jedné generaci již nemusí být rozpoznána generací následující (např. V Dantově Pekle byly odkazy k reálným florentským občanům). Podíl na porozumění může mít samozřejmě i překlad.

Z hlediska formy bývají literární jména dělena různě, většinou se tak děje v konfrontaci s reálným onymickým systémem. Literární jména pak dělím na:

- a) **autentická** (reálná) – jména skutečných lidí, kteří se v díle objevují; tato jména odkazují k reálným předobrazům (*Napoleon, Paříž*) a aktivují čtenářovu všeobecně kulturní encyklopedické znalosti, stávají se též součástí charakteristiky doby a místa děje, pomáhají vybudovat kulisy příběhu a dodat mu iluzi autentičnosti;
- b) **realistická** – jména existující v reálné antroponymické soustavě (*Jana, Novák*);
- c) **autorská** – jména fiktivní, která si autor vymyslel (*Alenáš* z Vyskočilova románu *Malý Alenáš*, paní *Drahodobřevyhandlovaná* ze Škvoreckého *Tripu do Česka*).

Při konfrontaci je nutno si uvědomit, že vztah reálných a literárních jmen není jednosměrný, literární onymie se sice do značné míry inspiruje reálnými jmény, ale i reálná onymie je zpětně ovlivnitelná tou literární – vidíme to např. na módních vlnách pojmenovávání dětí podle oblíbených postav z televizních seriálů (např. *Esmeralda*), dochází též k přejímání fiktivních jmen (např. rodné jméno *Vanessa* vymyslel J. Swift, jméno *Jessica* pochází původně ze Shakespeara dramatu *Kupec benátský*).

Funkce

Podívejme se nyní detailněji na jednotlivé funkce literárních vlastních jmen. Ve světové onomastice se setkáváme s mnoha různými přístupy a definicemi funkcí, já vám představím členění M. Knappové,¹⁰ které je v české literární onomastice nejcitovanější a nejrozšířenější. Opakuji, že funkci chápu jako **volbu, užití a působení** vlastních jmen.

Jednotlivé funkce jsou pak tyto:

- a) základní je funkce **nominační** (individualizační, diferenciativní) – jméno označuje konkrétní postavu, individualizuje ji a odlišuje od postav ostatních (není pochyb o tom, kdo je *Anna Karenina*, *Harry Potter* nebo *Frodo Pytlík*). Nalezneme však i řadu děl, v nichž je tato základní funkce

¹⁰ M. Knappová, Funkce vlastních jmen v literárních textech. In: M. Blichová (ed.): Zborník Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae, Slavistica XXVIII., Zv. 3., Onomastika a škola. Banská Bystrica 1992, s. 12-16. Srov. též M. Knappová, K funkčnímu pojetí systému vlastních jmen. Slovo a slovesnost, 53, 1992, s. 211–214; M. Knappová, Funkce onymická. In: P. Karlík. – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.): Encyklopedický slovník češtiny. Praha 2002, s. 145.

nějakým způsobem narušena – např. zde vystupuje hlavní postava beze jména (např. pacient označovaný jako *Případ X* v Čapkově *Povětroni*) nebo se jménem okleštěným (např. *K.* v Kafkově *Zámku* nebo *Josef K.* v Kafkově *Procesu*), dalším příkladem může být postava, která má vícero jmen (např. hlavní hrdina *Herbertovy ságy Duna* se jmenuje vévoda *Paul Atriedes*, mezi fremeny, u jejichž se skrýval, dostal tajné kmenové jméno *Usúl*, zatímco pro fremeny z ostatních kmenů měl jméno *Paul Muad'Dib*, ale podle fremenských legend se mu též říkalo *Lisán al-Gharib* – jedná se tedy stále u tutéž postavu, která má však různá jména pro různé lidi a pro různé své „role“, nebo naopak situace, kdy má více různých postav stejné (např. dvojčata obě *Artur* v Kafkově *Zámku*) nebo velice podobné a zaměnitelné jméno (např. ve Fuksově próze *Nebožtíci* na bále došlo k administrativní záměně zemřelého pacienta za uzdraveného, protože se oba jmenovali téměř stejně – *Hans Brázda* a *Hainz Brázda*). Někdy si postavy též jméno v průběhu děje mění („*Zatím si Pjopejamon vzpomněl, že faraón změnil své jméno na Achnaton. Proto se rychle rozhodl, že také změni své jméno, aby se zalíbil faraónovi.*“¹¹), skrývají je (např. sňatkový podvodník – a později vrah – *Josef Maršík* v Poláčkově *Hlavním přelíčení*, který si volí jméno *Vladimír Podhorský*, „*neboť při takové příležitosti se člověk nesmí blýskat svým pravým jménem*“¹²), zakazují je vyslovit (např. *Sauron* z Tolkienovy ságy *Pán prstenů* „*nepoužívá (...) své pravé jméno ani nedovoluje, aby je někdo psal nebo vyslovil.*“¹³) apod. Ve všech těchto případech je identita postav i jejich identifikace narušena a je na místě se ptát, proč tomu tak je. Nejen jména jsou tedy předmětem literárně onymické interpretace, ale i jejich absence.

Součástí nominace je i funkce **deiktická** a **apelová** – literární onomastika se zabývá např. tím, jak se postava sama představuje ostatním („*Těší mě, já jsem Babad. ‘ Okamžitě si uvědomil, že není zdvořilé představovat se jen příjmením, ale v této společnosti prostě nedokázal vyslovit dvě tak typicky židovská jména jako Ezriel Babad.*“¹⁴), nebo jak jsou postavy oslovovány ostatními postavami, neboť to ukazuje na jejich vzájemné vztahy a odhaluje to i jejich hodnocení vlastních jmen.

b) **asociační** (evokační, konotativní) – jméno odkazuje k nositelům téhož jména, ať už reálným historickým (např. *Napoleon* v Čapkových *Apokryfech*), nebo literárním či známým z kulturní tradice (např. ve hře *Voskovce a Wericha Gorila ex machina* se unesené miminko jmenuje *Tom Sawyer*, „zločinci“ pak *Jack Rozparovač* a *Fantom Opery*). Odkazy mohou být přímé (např. Joyceův *Odyseus*), nebo nepřímé (např. františkánský mnich a vyšetřovatel *Vilém z Baskervillu*

11 M. Waltari, *Egypt'an Sinuhet*, přel. M. Hellmuthová, Praha 1994, s. 393.

12 K. Poláček, *Hlavní přelíčení*, Praha 1997, s. 48.

13 J. R. R. Tolkien, *Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky*, přel. F. Vrba Praha 2000. s. 13.

14 I. B. Singer, *Panství*, přel. Z. Mayerová, Praha 2004, s. 392–3.

v Ecově románu Jméno růže evokuje svým jménem slavný případ jiného detektiva, Sherlocka Holmese). Musíme si uvědomit, že mnohé asociace jsou dobově podmíněny (zvl. v dobových satirách).

S konotací úzce souvisí i **ideologická** funkce, jméno se může stát **symbolem** (např. jména jako *Švejk* nebo *don Quijot* již nejsou jen označeními konkrétních literárních postav, ale lexikalizovala se, a stala se i názvy určitých lidských typů, stejně jako se fiktivní městečko *Kocourkov* stalo synonymem lidské hlouposti).

c) **klasifikující** – jméno určuje postavu z hlediska místního (např. využitím nářeční podoby jména – *Hanyžka* u J. Š. Baara, *Maryša* ve hře bratří Mrštíků), časového („*Jsem Jan řečený Domšík, a říkají mi také Janek od Zvonu, to' od mého domu tuto, na němž vidíš vytesaný zvon.*“¹⁵), sociálního („*Celým jménem byl Jeremiáš Tikal, a to nebyla žádná náhoda. /.../ Každý cech přijímal nalezence /.../. Byla to prastará forma milosrdenství a nebyl to ten nejhorší osud. Sirotci dostali do vínku život a jisté vychování a řemeslo a budoucnost a jméno.*“¹⁶), náboženského (židovský obchodník *Taussig* v Tylově hře *Lesní panna*) a národnostního (např. Rus *Volod'a* /L. Mňáčko – Smrt si říká *Engelchen*/, Ital *Lorenzo* /K. Klostermann – V ráji šumavském/, Němka *Truda* /K. Ptáčník – Město na hranici/, Francouz *Gaston* /N. Frýd – Krabice živých/ atd.). Existuje totiž celá řada jmen, která jsou vázána na konkrétní prostředí, a lze je tedy pokládat za charakteristická jména příslušníků určitého národa, náboženské skupiny, sociální vrstvy apod. Při interpretaci podobných jmen je však na místě jistá ostražitost, zatímco někteří autoři tohoto kulturního stereotypu využívají, (např. švýcarský prozaik Max Frisch : „*Soudě podle jména, František Svoboda, je to Čech.*“¹⁷), tak součástí poetiky jiných autorů může být záměrné pohrávání si s těmito stereotypy i předsudky.

Rodné jméno klasifikuje postavu minimálně z hlediska gendrového, i když i zde můžeme narazit na problém např. se jmény, která neodpovídají pohlaví postavy (např. Kumpán *Barborka* z Langerovy hry *Periferie* nebo vodník *Barbora* z večerníčku V. Čtvrťka o hajném Robátkovi), nebo se jmény obourodými, tj. takovými, která mohou mít obě pohlaví (vzpomeňme např. na Cimrmanovu hru *Záskok*, kde se ukáže, že je hlavní hrdinka vlastně hrdina neboli „*Ty nejsi Vlasta? Ty jsi Vlasta?*“).

d) **charakterizační** (deskriptivní) – V reálném světě je původní apelativní význam ve vlastních jménech již vyprázdněn (např. paní *Tlustá* může být hubená, její příjmení o jejím vzhledu nic nevyovídá). V literatuře je však sémantika fundujících apelativ velice často aktualizována, zvl. v humoristických prózách, komediích či pohádkách. Důvod těchto pojmenování je zřejmý – charakter postavy je jednostranně vyhraněný, a již její jméno má proto čtenáře seznámit se

15 S. Čech, *Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do 15. století*, Praha 2004, s. 44.

16 T. Pratchett, *Zloděj času*, přel. Jan Kantůrek, Praha 2002, s. 22.

17 M. Frisch: *Mé jméno budíž Gantenbein*, přel. Bohumil Černík, Praha 1967, s. 201.

šablonou, podle které bude postava jednat. Jde o princip tzv. **mluvících jmen**.

Mluvící jména můžeme rozdělit podle motivace pojmenování:

- a) vlastnosti duševní (např. *Blběnka* ve Škvoreckého Příběhu inženýra lidských duší, jména „cizinců“ u Čapka – Ital *Mazzani* nebo Brit *Nevrley*);
- b) vlastnosti tělesné (např. princezna *Zlatovláska*, rytíři *Drtiskála* a *Lamželezo* v moravských pohádkách;
- c) oblíbená činnost nebo prostředek této činnosti (např. hospodský *Nalejváček* u Tyla, myslivec *Srnojed* u Klicpery, kadeřník *Kudrlinka* v díle Š. Moravčíka) apod.

Mluvící jména bychom mohli rozdělit i podle toho, zda „promlouvají“ sama o sobě, či zda se aktualizuje jejich sémantický obsah až díky kontextu díla. Do první skupiny by patřila jména prvoplánově vytvořená, např. vладыkové *Zradomil*, *Trudomysl*, *Slabomysl* v Goldflamově hře Několik historek ze života Bédi Jelínka, do druhé bychom pak mohli zařadit takto tematizované jméno z Cimrmanovy hry Afrika: „*jako blesk z čistého nebe se objevil doktor Hrom*“. Komický efekt vzniká, jestliže je charakter postavy v souladu se sémantickým významem základu jejího jména (např. jméno svůdníka v Hrabalových Ostře sledovaných vlacích *Hubička*), nebo pokud je s ním ve zřejmém protikladu (např. v Ostře sledovaných vlacích u telegrafistky *Svaté*, která se rozhodně jako svatá nechová, nebo u dopravního šéfa *Slušného*, který má zase daleko ke slušnosti). Při hodnocení mluvících jmen musíme samozřejmě vždy vycházet z celku díla. „I každodenní, zdánlivě banální jméno se v celku literárního díla může stát příznakovým, promlouvajícím; rozhodující úlohu tu hraje významový kontext. Z toho vyplývá i možnost rozdílné konkretizace téhož jména“,¹⁸ např. označuje-li příjmení *Štědrý* venkovského učitele v realistické próze, pak působí slovy Hodrové¹⁹ „lhostejně“, nemotivovaně, ale označuje-li totéž jméno kupce ve frašce, pak je blízké právě jménům mluvícím

- e) Poslední funkce je **estetická (poetická, expresivní)** – shrnuje druh účinku jména, dojem, jakým jméno působí; realizuje se pomocí formální podoby jména, tvoří ji různé aliterace (*Pavel Popel* z *Lomnice nad Popelkou* a *Prokop Prach* z *Prachatic* ve hře Golem Voskovce a Wericha), rýmová echa (*Kuba Kubikula* ve Vančurově pohádce), ozvláštnění grafické podoby jmen (strýček *N'Asrat* u Pratchetta, *Mr. Wyeweney* ze Škvoreckého Tripu do Česka), nezvyklý hláskový sklad (strašidlo *Barbucha* ve Vančurově pohádce), sémantické seskupování jmen do určitých okruhů (např. V Gaimanově románu Nikdykde jsou postavy „otvíračů“ *Dvířka*, její otec lord *Portiko*, bratr *Arcus*, matka *Portia*) apod.

¹⁸ J. Holý, Funkce jmen postav v dílech Karla Čapka a Vladislava Vančury, Česká literatura, 32, 1984, č. 5, s. 461.

¹⁹ D. Hodrová, Jméno postavy v románu. In: Hodrová, D.: ...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století, Praha 2001, s. 601.

Tolik k funkcím. Funkce je však jen jedním z **faktorů, které ovlivňují výběr vlastních jmen.**

Faktory²⁰

1 Prvním faktorem je již **literární druh**. Jméno se jinak chová v díle prozaickém a v díle básnickém, jiné postavení má v dramatu. Tato problematika bohužel nebyla dosud téměř zpracována.

2 Dalším, úzce souvisejícím činitelem ovlivňujícím výběr jmen je **žánr**. Každý literární žánr má totiž své zvyky a tradice,²¹ svůj okruh určitých jmen.²² Jistě nebude sporu o tom, že jiná jména jsou volena např. v satíře a jiná v historickém románu, jiná v alegorické skladbě a v detektivce. Přirozeně pojmenování v různých žánrech podléhá změnám a dobovému vkusu. Postupně však může ustrnout v klišé.

3 Jistou roli při výběru a vnímání jména hraje také **kulturní tradice**. Zejména velká část rodných jmen (např. Eva, Helena, Julie) je spojena s nejrůznějšími reminiscencemi, které mohou připravit kulisy pro aktéry nových (ať již zcela odlišných či podobných) příběhů,²³ protože v těchto legendárních jménech je už de facto obsažen děj, na jehož pozadí máme nový příběh vnímat. Připomeňme např. tituly jako Romeo, Julie a tma nebo Johanka z parku. Taková jména pak plní zvl. asociační funkci.

4 Zapomínat nemůžeme ani na **dobovou poetiku**. Tu chápu široce jako souhrn uměleckých zásad převažujících v době vzniku literárního díla. Domnívám se, že bychom se měli věnovat pojmenovávacím zvyklostem a užívání jmen v literatuře ve vztahu k literárním směrům či proudům, v jejichž rámci dílo vzniklo. Často se v této souvislosti hovoří o opozici romantické a realistické tendence v pojmenovávání postav. Podle Hodrové je pro období romantismu typické jméno jako záhada, vyznačující se zastřeností a napětím mezi jménem a charakterem postavy, pro poetiku realistickou je podle ní naopak typická určitá „lhostejnost“ a zdánlivá nemotivovanost jména.

5 Dalším faktorem je **autorská poetika**. Projevuje se např. hravostí a vynalézavostí při volbě nebo při vymyšlení jmen (uvedme např. Čapkova mluvící jména *Dollarson* a *Jakolev* atd.), tendencí k volbě jmen výjimečných nebo naopak běžných, oblibou některého jména, jež se pak může objevit ve více dílech jednoho autora, dále seskupováním jmen do různých skupin, čímž je naznačován

20 Viz Ž. Dvořáková, Faktory ovlivňující výběr jmen v literatuře (na příkladech z Tylových dramát). In: J. Hladký – E. Rendár (eds.), *Varia XIX*, Trnava 2009, s. 57–69.

21 M. Knappová, Funkce vlastních jmen v literárních textech. In: M. Blichá (ed.): *Zborník Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae, Slavistica XXVIII., Zv. 3., Onomastika a škola*. Banská Bystrica 1992, s. 13.

22 J. Holý, Funkce jmen postav v dílech Karla Čapka a Vladislava Vančury, *Česká literatura*, 32, 1984, č. 5, s. 461.

23 J. Holý, Funkce jmen postav v dílech Karla Čapka a Vladislava Vančury, *Česká literatura*, 32, 1984, č. 5, s. 461.

vztah mezi postavami apod.

6 Z formálně jazykových aspektů může působit i slootovorná struktura jména, jeho stylistická příznakovost, dále i původ jména, způsob skloňování, délka, hláskový sklad, zvukové kvality apod.²⁴

7 Po stránce obsahově sémantické může působit i dobová, územní, národní, sociální, náboženská aj. vázanost jména, asociace a konotace, které vyvolává.²⁵ Tedy jinými slovy vliv na výběr má to, zda je jméno výrazně klasifikační nebo charakterizační.

Pokud se budete zabývat rozbořem a interpretací literárních vlastních jmen, měli byste všechny tyto faktory vzít v potaz. Při analýze samotné se uplatňuje několik různých přístupů, s nimiž se můžete setkat:

Metodologie²⁶

1 Přístup formálně-statistický - zaměřuje se na formu vlastních jmen. Sledujeme ji z hlediska morfologického, fonologického (je-li to nutné, zabýváme se i jeho grafickou podobou) a z hlediska slootovorného. Podobný rozbor je zvláště důležitý, pokud jsou v textu obsažena autorská jména.

2 Přístup etymologický - či etymologizující je velice rozšířen, zvl. v diplomových pracích. Vykládá původ a význam jednotlivých jmen, která se v textu objevují, popř. se zabývá i lidovými etymologiemi, pokud se v díle v souvislosti se jmény vyskytují. V některých případech je etymologický přístup velice nosný a může opravdu poskytnout interpretačně zajímavý pohled na dílo, ale může být i poněkud zavádějící. Úskalím tohoto přístupu je totiž snaha vykládat všechna jména v textu. Je-li u jednoho, dvou jmen nalezena shoda mezi jménem a charakterem postavy (např. Petr je „silný jako skála“), pak je snaha (někdy i trochu násilně) aplikovat tento klíč i na všechna jména ostatní. Samozřejmě jsou autoři, kteří volí jména s ohledem na jejich původ a význam, podtrhují jmény charakter postav nebo docilují komického efektu záměrnou protikladností jména a povahou postavy. V těchto případech se jedná o tzv. mluvící jména (nomen omen). Jen stěží si však lze představit, že by měl každý spisovatel při psaní na stole slovník Jak se bude vaše dítě jmenovat (M. Knappová) a podle něj vybíral jména. Etymologický přístup přitom často se jmény zachází tak, jako kdyby tomu tak opravdu bylo.

3 Přístup funkční – funkce jsme si popsali výše

24 M. Knappová, Funkce vlastních jmen v literárních textech. In: M. Blichá (ed.): Zborník Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae, Slavistica XXVIII., Zv. 3., Onomastika a škola. Banská Bystrica 1992, s. 13.

25 M. Knappová, Funkce vlastních jmen v literárních textech. In: M. Blichá (ed.): Zborník Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae, Slavistica XXVIII., Zv. 3., Onomastika a škola. Banská Bystrica 1992, s. 13.

26 Viz Ž. Dvořáková, Problémy metodologie literární onomastiky. In: M. Ivanová – M. Ološtiak (eds.), Varia XVIII, Prešov 2009, s. 565–578

4 Přístup, který jsem si pracovně nazvala **konfrontační**, hledá reálné předobrazy literárních postav a srovnává literární jména se jmény reálnými. Nutno říci, že hledání reálných předobrazů je často velice ošidné. Zapomíná se při tom na specifičnost literárního díla – i reálná osobnost se v díle stává postavou literární a tak je nutno k ní přistupovat.²⁷ Je také třeba si uvědomit, že všechna jména v uměleckém textu jsou na rozdíl od jmen v reálném světě motivovaná, i to, jestli je jméno reálného předobrazu postavy ponecháno nebo změněno, je součástí autorské strategie. Někteří autoři využívají záměrně napětí mezi jménem reálné známé osobnosti a mezi postavou, která má stejné jméno, ale jinak nemá s onou osobností nic společného (např. krejčí *Teige* u Vančury nebo opilec *Masarik* u Křesadla).

5 **Přístup ontogenetický** - Můžeme sledovat výběr jmen i během procesu psaní literárního díla. Z autorových poznámek a náčrtů lze zjistit, zda spisovatel již od začátku pracuje s konkrétními jmény postav, nebo jestli je vymýšlí až dodatečně. Můžeme porovnávat jména v různých verzích a vydáních. Tento způsob přístupu ke jménu je zajímavý, protože nám dává nahlédnout pod pokličku autorské pojmenovovací strategie. Překážkou může být nedostupnost nebo neexistence autorova rukopisu nebo poznámek k dílu. Analýzy tohoto typu nejsou příliš časté.

Každý z těchto přístupů má své přednosti i své slabiny. Jako ideální se samozřejmě jeví prolnutí všech těchto přístupů v jeden, abychom tak získali pokud možno nejkomplexnější pohled na problematiku jména v konkrétním textu.

27 Srov. L. Doležel, *Heterocosmica, Fikce a možné světy*, Praha 2003, s. 31; též B. Fořt, *Literární postava, Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*, Praha 2008, s. 73–74.

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE LITERÁRNÍ ONOMASTIKY

- DAVID, Jaroslav. „...slova jsou hvězdy, jež se rozněcují na temném nebi vědomí.“ Literární antroponymie a toponymie v díle Vladislava Vančury. *Acta onomastica*, XLVI, 2005, s. 29–42
- DAVID, Jaroslav. Oikonymie v uměleckém textu. In: David, J.: *Smrdov, Brežněves a Rychlonožkova ulice. Kapitoly z moderní české toponymie*. Praha 2011, s. 209–216
- DVOŘÁKOVÁ, Žaneta. Specifika literárních antroponym. *Acta onomastica*, LI, 2010, s. 447–452
- DVOŘÁKOVÁ, Žaneta. Česká teorie literární onomastiky. *Acta onomastica*, LI, 2010, s. 453–465
- DVOŘÁKOVÁ, Žaneta. Funkce literárních vlastních jmen a literární onomastika. *Slovo a slovesnost*, 73, 2012, s. 194–207
- HAUSENBLAS, Karel. Vlastní jména v umělecké literatuře. *Naše řeč*, 59, 1976, s. 1–13
- HODROVÁ, Daniela. Jméno postavy v románu. In: Hodrová, D.: *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*, Praha 2001, s. 599–619
- HOLÝ, Jiří. Funkce jmen postav v dílech Karla Čapka a Vladislava Vančury. *Česká literatura*, 32, 1984, č. 5, s. 459–476
- HOLÝ, Jiří. Poetika jmen literárních postav. In: Holý, J.: *Problémy nové české epiky*. Praha 1995, s. 49–60
- JUNGMANNOVÁ, Lenka. Jméno postavy v dramatu. In: Hodrová, D.: *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*, Praha 2001, s. 620–637
- KNAPPOVÁ, Miloslava. Funkce vlastních jmen v literárních textech. In: Blichá, M. (ed.): *Zborník Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae, Slavistica XXVIII., Zv. 3. Onomastika a škola*. Banská Bystrica 1992, s. 12–16
- MAJTÁN, Milan. Zdroje, tvorenie a spoločenské pôsobenie literárnych vlastných mien. *Slovenská reč*, 48, 1983, 2, s. 71–75
- PASTYŘÍK, Svatopluk. *Vlastní jména v literatuře a škola*. Hradec Králové 2000. 111 s.
- ŠRÁMEK, Rudolf. K teorii literární onomastiky. *Onomastický zpravodaj ČSAV*, XXVI, 1985, č. 4–5, s. 510–516
- ŠRÁMEK, Rudolf. *Úvod do obecné onomastiky*. Brno 1999. 191 s.